

SŁAWOMIR ŚLASKI
ZBIGNIEW ZABOROWSKI

ZWIĄZKI FORM SAMOŚWIADOMOŚCI Z SYTUACJAMI I ICH WPŁYW NA ATRYBUCJĘ

Samoświadomość w teorii Z. Zaborowskiego (CF) nie stanowi jednolitej struktury, ale jest układem dynamicznych procesów, i można w niej wyodrębnić określone treści (wewnętrzne i zewnętrzne), które uporządkowane są za pomocą różnych form samoświadomości: indywidualnej, zewnętrznej, refleksyjnej i obronnej. Prezentowane w artykule badania pokazują związek, jaki zachodzi między samoświadomością (forma refleksyjna, indywidualna i zewnętrzna) a atrybucją.

Słowa kluczowe: samoświadomość, atrybucja.

Obecnie funkcjonujące w psychologii społecznej teorie samoświadomości – teoria Duvala i Sylvii (Duval, Silvia, Lalwani, 2001), Carvera i Scheiera (1998) – nie poświęcały zbyt dużo uwagi strukturze samoświadomości.

Teoria Duvala i Sylvii – wyrastająca z klasycznej już dziś teorii przedmiotowej samoświadomości Duvala i Wicklunda (1972) – koncentrowała się głównie na funkcjonowaniu samoświadomości w związku z procesami atrybucyjnymi. Podstawowym założeniem tej teorii było to, że w procesie atrybucji główną rolę odgrywają emocje. Jeśli emocje dotyczą „ja”, to „ja” staje się przyczyną działań, których celem jest zmiana „ja”; podobne mechanizmy pojawiają się w odniesieniu do standardu i środowiska (Duval, Silvia, Lalwani, 2001).

W teorii samoregulacji Carvera i Scheiera (1981, 1998) również występuje mechanizm porównania „ja” ze standardem; w wypadku rozbieżności, „ja” zmienia się w kierunku standardu; emocje nie odgrywają tu większej roli. Carver i Scheier wyodrębniają samoświadomość prywatną i publiczną, podczas gdy Duval i Silvia odrzucają to rozróżnienie.

W psychologii społecznej zbyt mało uwagi poświęcono strukturze samoświadomości. Można przyjąć, że struktura ta składa się z treści i form ich przetwarzania. Wśród treści można wyodrębnić treści wewnętrzne i zewnętrzne. Treści wewnętrzne są bliżej „ja” i łączą się z większą autokoncentracją. Są one postrzegane przez samą jednostkę na drodze introspekcyjnej. Treści zewnętrzne dotyczą relacji jednostki z otoczeniem, jej zachowań i ról społecznych. Treści zewnętrzne są przetwarzane za pomocą czterech form samoświadomości: osobowej, refleksyjnej, obronnej i zewnętrznej (Zaborowski, 1989).

Funkcjonowanie samoświadomości osobowej polega na emocjonalnym i personalnym przetwarzaniu informacji o własnej osobie. Wyraża jednostkowe doświadczenia poznawcze, emocjonalne i społeczne człowieka, wyrosłe na podłożu jego biografii. Samoświadomość osobowa może sprzyjać subiektywizacji przeżyć, co w zachowaniu może objawiać się poczuciem odrębności i izolacji.

Samoświadomość zewnętrzna bazuje na obiektywnym przetwarzaniu informacji o własnej osobie. Pod wpływem samoświadomości zewnętrznej jednostka uświadamia sobie normy i wzory społeczne, jakie funkcjonowały w różnych sytuacjach, i stara się im podporządkować. Samoświadomość ta łączy się z tendencją do przystosowania i konformizmu.

Samoświadomość refleksyjna funkcjonuje na podłożu pojęć i sądów ogólnych. Te pojęcia i sądy odwołują się do informacji przetwarzanych zarówno przez samoświadomość osobową, jak i zewnętrzną. Przedmiotem samoświadomości refleksyjnej są duże sfery osobowości czy zachowań, np. zachowania moralne, praca zawodowa. Samoświadomość refleksyjna stanowi najwyższą formę samoświadomości, która umożliwiła jednostce korygowanie własnej osobowości i zachowania.

Samoświadomość obronna polega na zawężeniu pola świadomości, osłabieniu uwagi dowolnej i myślenia abstrakcyjnego, nieadekwatnej samoocenie. Samoświadomości obronnej może towarzyszyć zmienność nastrojów, skłonność do depresji i złego samopoczucia. Osoby o samoświadomości obronnej nierzadko uciekają od samoświadomości, korzystając z alkoholu lub narkotyków (Zaborowski, 2000; Zaborowski, Ślaski, 2004).

Można przyjąć, że poszczególne formy samoświadomości mogą być wywołane przez różne warunki i sytuacje społeczne. Tego rodzaju przesłanki leżały u podstaw eksperymentalnej próby wywoływania form samoświadomości w pierwszym z naszych eksperymentów. Posłużyliśmy się techniką konstruowania życiorysu za pomocą wariantów sytuacyjnych odpowiadających czterem formom samoświadomości (Zaborowski, 2002). Problem ten uczyniliśmy przedmiotem badań eksperymentalnych. Hipotezą roboczą był związek między określonymi sytuacjami a formami samoświadomości.

Nie ulega wątpliwości, że struktura samoświadomości wpływa na różne procesy wewnętrzne (myśli, sądy, emocje, atrybucje). Zagadnienie związku między strukturą samoświadomości a atrybucją stało się dla nas drugim problemem badawczym.

I. ZWIĄZKI FORM SAMOŚWIADOMOŚCI Z SYTUACJAMI

Powstaje ważny problem, czy sytuacyjnie wywołana samoświadomość wpływa na różne procesy wewnętrzne i zachowania, a szczególnie na dyspozycyjne formy samoświadomości.

Hipotezy badawcze, jak już wspomnieliśmy, dotyczyły związku między różnymi sytuacyjnie wywołanymi formami samoświadomości: indywidualnej, obronnej, zewnętrznej i refleksyjnej a odpowiednimi formami dyspozycyjnymi.

I tak instrukcja dotycząca sporządzania życiorysu poprzez wskazanie swojej odrębności, własnych wartości i celów życiowych powinna wywołać samoświadomość indywidualną. Instrukcja dotycząca uwzględnienia w swoim życiorysie niepowodzeń i zagrożeń – samoświadomość obronną. Ekspozowanie przystosowania społecznego i stosunków międzyludzkich w życiu powinno stymulować samoświadomość zewnętrzną; ogólna analiza własnego życia, własnych osiągnięć – samoświadomość refleksyjną.

Sformułowano następujące hipotezy:

- wzbudzanie sytuacyjnie treści w samoświadomości refleksyjnej wywołuje samoświadomość refleksyjną dyspozycyjną;
- wzbudzanie sytuacyjnie treści w samoświadomości indywidualnej wywołuje samoświadomość indywidualną dyspozycyjną;
- wzbudzanie sytuacyjnie treści w samoświadomości zewnętrznej wywołuje samoświadomość zewnętrzną dyspozycyjną;

– wzbudzanie sytuacyjnie treści w samoświadomości obronnej wywołuje samoświadomość obronną dyspozycyjną.

1. *Metoda*

Osoby badane i przebieg badań. Badania przeprowadzono w czterech grupach. Każda grupa liczyła 33 kobiety z różnych stron Polski, w wieku 22-28 lat (średnia 24,2), dobrane losowo, które studiowały zaocznie. Wobec każdej grupy zastosowano odpowiedni „priming” metodą sporządzania własnego życiorysu, uwzględniający odpowiednią instrukcję. Celem „primingu” było wywołanie czterech form samoświadomości. Następnie badane osoby wypełniały skalę CF Zaborowskiego i Oleszkiewicz (1988) służącą do badania czterech form samoświadomości: indywidualnej, obronnej, zewnętrznej i refleksyjnej.

Zastosowane metody. W celu wywołania „primingu” posłużono się metodą sporządzania własnego życiorysu. Samoświadomość indywidualną wywoływano poprzez instrukcję, by osoba badana, sporządzając swój życiorys, „wydobyła” swoją odrębność i tożsamość. Samoświadomość obronną stymulowano przez uwzględnienie w życiorysie swoich niepowodzeń i zagrożeń, samoświadomość zewnętrzną wyzwalano przez uwzględnienie w życiorysie przystosowania społecznego i stosunków interpersonalnych, zaś samoświadomość refleksyjną – przez ogólną analizę swego życia, swoich osiągnięć i wartości.

Skalę Samoświadomości skonstruowali w Polsce Zaborowski i Oleszkiewicz (1988), bazując na teorii samoświadomości CF Zaborowskiego (1989). W naszych badaniach zastosowano skróconą skalę do pomiaru samoświadomości – obronnej, refleksyjnej, indywidualnej i zewnętrznej – składającą się z 20 pytań. Właściwości psychometryczne skali były zadowalające, np. rzetelność mierzona metodą stabilności bezwzględnej wyniosła dla poszczególnych wymiarów samoświadomości od 0,78 do 0,88, a trafność względem Kwestionariusza Temperamentu J. Strelaua dla poszczególnych wymiarów samoświadomości – od 0,26 do 0,42.

Zadaniem badanych było pisemne zaznaczenie na skali pięciopunktowej (0-4) stopnia, w jakim dane stwierdzenie kwestionariusza trafnie bądź nietrafnie charakteryzuje ich osobę.

2. Wyniki

Nasze badania miały wykazać, że wzbudzenie („priming”) odpowiednich treści dotyczących samoświadomości (refleksyjnej, obronnej, indywidualnej, zewnętrznej) powinno wywoływać także odpowiednią formę samoświadomości dyspozycyjnej (refleksyjną, obronną, indywidualną, zewnętrzną).

Badania częściowo potwierdzają nasze hipotezy. Wzbudzenie odpowiednich treści dotyczących samoświadomości indywidualnej wywołało formę samoświadomości indywidualnej dyspozycyjnej – $R(33) = 0,36$; $p < 0,03$. Wzbudzenie treści samoświadomości refleksyjnej wywołuje formę samoświadomości refleksyjnej dyspozycyjnej – $R(33) = 0,39$; $p < 0,02$. Wzbudzenie treści samoświadomości obronnej miało wywołać formę samoświadomości obronnej dyspozycyjnej, ale wywołało formę samoświadomości refleksyjnej dyspozycyjnej – $R(33) = 0,48$; $p < 0,004$. Natomiast wzbudzenie treści samoświadomości zewnętrznej miało wywołać formę samoświadomości zewnętrznej dyspozycyjnej, wywołało zaś formę samoświadomości indywidualnej dyspozycyjnej – $R(33) = 0,42$; $p < 0,01$ (korelacje R -Spearmana prezentuje tabela 1).

Tab. 1. Korelacje zachodzące pomiędzy wzbudzeniem samoświadomości sytuacyjnej i formami samoświadomości dyspozycyjnej ($N = 33$)

Rodzaje zmiennych	R -Spearmana	$t(N-2)$	$p < 0,05$
wob & fre	0,48	3,09	0,004
win & fin	0,36	2,15	0,03
wre & fre	0,39	2,36	0,02
wze & fin	0,42	2,58	0,01

wob – wzbudzenie treści samoświadomości obronnej; fre – forma samoświadomości refleksyjnej dyspozycyjnej; win – wzbudzenie treści samoświadomości indywidualnej; fin – forma samoświadomości indywidualnej dyspozycyjnej; wre – wzbudzenie treści samoświadomości refleksyjnej; wze – wzbudzenie treści samoświadomości zewnętrznej.

3. Dyskusja

Wyniki badań częściowo potwierdzają hipotezy o związku form samoświadomości wywołanych sytuacyjnie z formami dyspozycyjnymi. Odpowiedniość tę stwierdzono w odniesieniu do samoświadomości indywidualnej i refleksyjnej. Można przyjąć, że powyższe formy występujące w postaci dyspozycyjnej łatwiej

są też wywoływane sytuacyjnie. Zależności te mogą szczególnie pojawiać się u osób o skryzalizowanej tożsamości. U osób charakteryzujących się samoświadomością indywidualną sytuacyjnie wywoływanie samoświadomości może wyzwalać samoświadomość indywidualną. Osoby o określonej tożsamości indywidualnej nie tracą jej w sytuacjach, które zawierają elementy przystosowania, można więc przyjąć, że forma dyspozycyjna samoświadomości dominuje nad formą samoświadomości sytuacyjną. Ten mechanizm mógł pojawić się w sytuacji związanej z przypominaniem sobie różnych niepowodzeń, tu jednak zamiast samoświadomości obronnej dyspozycyjnej mogła wyzwolić się krytyczna samoocena i sądy łączące się z samoświadomością refleksyjną.

Ogólnie trzeba stwierdzić, że można akceptować zastrzeżenia do wywoływania wszystkich form samoświadomości na zasadzie „primingu” metodą życiorysową w obecnej wersji; należy posłużyć się tą metodą w odniesieniu do samoświadomości indywidualnej i refleksyjnej. W odniesieniu do samoświadomości obronnej powinno się uwzględnić nie ogólne lęki i zagrożenia, ale te zagrożenia, które aktualnie funkcjonują w świadomości jednostki – ze względu na ich większą wyrazistość i trudność w zaprzeczaniu. Zagrożenia życiowe długotrwałe są bowiem często represjonowane i z trudnością uświadamiane (np. fakt, że X był pólsierotą lub że był brzydki). Jeśli chodzi o samoświadomość zewnętrzną, to wskazane jest uwzględnianie w instrukcji sugestii o konkretnych procesach interpersonalnych w rodzinie i w pracy dotyczących przystosowania i zgodnego współżycia.

II. WPLYW FORM SAMOŚWIADOMOŚCI NA ATRYBUCJĘ

Od czasu ukazania się książki F. Heidera pt. *Psychologia stosunków międzyludzkich* (1958) problem atrybucji stał się przedmiotem ożywionych, wielokierunkowych badań i koncepcji teoretycznych. Można tu wymienić wielu wybitnych badaczy, jak Mills (Mills, Clark, 1982), Kelley (1973), Hewstone (1989), Jones (Jones, Harris, 1967) czy Ross (1977), podejmujących to zagadnienie.

Problem atrybucji został podjęty również przez znanych psychologów społecznych – Duwala, Silvię i Lalwaniego (2001), którzy powiązali przyczynową atrybucję z tendencją do przywracania preferowanej równowagi w systemie poznawczym. Sprzyja temu tworzenie odpowiedniej reprezentacji ułatwiającej określenie prawdopodobnej przyczyny zachowań własnych lub innych osób. W przypadku, gdy „ja” stanowi najbardziej prawdopodobną przyczynę i istnieje możli-

wość poprawy działania, negatywna emocja jest odnoszona do „ja”, co implikuje tendencję do zmiany „ja”. Gdy negatywna emocja jest odnoszona była do standardu, wystąpiła tendencja do zmiany raczej standardu niż „ja”, jeśli natomiast atrybucja emocji odnoszona była do środowiska, pojawiała się tendencja do wpływu na środowisko (Duval, Silvia, Lalwani, 2001).

W teorii atrybucji Duwala, Silvii i Lalwaniego występują trzy istotne kategorie: „ja”, standard i środowisko, a więc proces atrybucyjny jest tu uproszczony i stosunkowo łatwy do przewidzenia. Trzeba zauważyć, że kategoria „ja” nie zawsze jest jednorodna, że „ja” może być pozytywne lub negatywne, że standardy i środowisko również mogą być zróżnicowane.

Teoria samoświadomości CF (Zaborowski, 2002) ujmuje proces atrybucyjny w sposób bardziej zróżnicowany. Przyjmuje ona, że atrybucja może przebiegać w treściach wewnętrznych lub zewnętrznych i może być modyfikowana przez cztery formy przetwarzania tych treści: indywidualną, obronną, zewnętrzną i refleksyjną.

W naszych badaniach skoncentrowaliśmy się na atrybucji odpowiedzialności, która dotyczyła faktów nieostrożności lub zaniedbania jednostki, która przyczyniła się do wyrządzenia szkody innym osobom.

Przyjęto hipotezy, że osoby, u których wywołano samoświadomość indywidualną, będą przypisywać atrybucję odpowiedzialności własnej osobie. U osób, u których wywoływano samoświadomość obronną, atrybucja powinna przebiegać na zasadzie odrzucenia odpowiedzialności i przypisania jej warunkom otoczenia. U osób o wywołanej samoświadomości zewnętrznej atrybucja odpowiedzialności będzie łączyć się z odniesieniem jej do specyficznych warunków i sytuacji społecznej, zaś u osób, u których wywołano samoświadomość refleksyjną, atrybucja odpowiedzialności będzie związana z integracją czynników personalnych z warunkami i sytuacjami społecznymi.

Zmienną niezależną stanowiły wskaźniki czterech form samoświadomości wywołanej sytuacyjnie. Powyżej stwierdziliśmy (pierwsze badanie), że tylko dwie formy, mianowicie samoświadomość indywidualna i refleksyjna, istotnie korelują z odpowiednią samoświadomością dyspozycyjną indywidualną i refleksyjną. Korelacje samoświadomości obronnej i zewnętrznej wywołanej i dyspozycyjnej były dość niskie i statystycznie nieistotne.

Zmienną zależną w naszych badaniach była atrybucja odpowiedzialności za wyrządzone szkody w określonej sytuacji.

1. Metoda

Osoby badane i przebieg badań. Badania przeprowadzono w czterech grupach. Każda grupa liczyła 33 kobiety z różnych stron Polski, dobrane losowo, w wieku 22-28 lat (średnia 24,2 roku), które studiowały zaocznie. W każdej grupie zastosowano odpowiedni „priming” metodą sporządzania własnego życiorysu, uwzględniający odpowiednią instrukcję. Celem „primingu” było wywołanie czterech form samoświadomości. Następnie badane osoby wypełniały skalę CF Zaborskiego i Oleszkiewicz (1988), służącą do badania czterech form samoświadomości: indywidualnej, obronnej, zewnętrznej i refleksyjnej, oraz posłużono się specjalnie skonstruowaną metodą do badania różnego rodzaju atrybucji odpowiedzialności. Obecne badanie w rzeczywistości było więc kontynuacją pierwszego eksperymentu, uzupełniono je tylko metodą badania atrybucji odpowiedzialności.

Zastosowane metody. Metodę do badania atrybucji odpowiedzialności skonstruowano, specjalnie do tego eksperymentu, w formie dwóch historyjek. Badani mieli wybrać w każdej historyjce jedną odpowiedź dotyczącą tego, jak zachowaliby się w danej sytuacji. Każda odpowiedź wskazywała na inny rodzaj atrybucji odpowiedzialności: indywidualnej, obronnej, refleksyjnej lub zewnętrznej. Dla przykładu podajemy historyjkę 1 z odpowiedziami.

Wyobraź sobie następującą sytuację.

Spotkała Cię przykra przygoda podczas jazdy autobusem. Zalałeś(-aś) sokiem współpasażera. Wtedy Ty zachowujesz się w następujący sposób:

– bierzesz odpowiedzialność i chcesz wynagrodzić stratę w postaci zwrotu pieniędzy za upranie zabrudzonego ubrania;

– stwierdzasz, że sytuacja była trudna, było ciasno i nie ponosisz winy za taki stan rzeczy;

– nawiązujesz kontakt z tą osobą i negocjujesz umowę do wynagrodzenia poniesionych strat;

– bierzesz pod uwagę aspekt straty, rekompensaty, warunków jazdy i w efekcie nie uchylasz się od odpowiedzialności.

Wybierz i podkreśl tylko jedną z tych odpowiedzi, która najbardziej Ci odpowiada.

2. Wyniki

Otrzymane wyniki potwierdziły nasze hipotezy w odniesieniu do trzech form samoświadomości. Forma samoświadomości zewnętrznej wyzwoliła atrybucję zewnętrzną – $R(33) = 0,33, p < 0,05$, forma samoświadomości refleksyjnej wyzwoliła atrybucję refleksyjną – $R(33) = 0,33, p = 0,05$, zaś forma samoświadomości indywidualnej – atrybucję odpowiedzialności indywidualnej – $R(33) = 0,40$,

$p < 0,01$. Natomiast forma samoświadomości obronnej, która miała wzbudzać atrybucję obronną, wzbudziła atrybucję zewnętrzną – $R(33) = 0,49$, $p < 0,003$ (korelacje R -Spearmana są zamieszczone w tabeli 2).

Tab. 2. Korelacje zachodzące pomiędzy formami samoświadomości sytuacyjnej a atrybucją odpowiedzialności ($N = 33$)

Rodzaj zmiennych	R -Spearmana	$t(N-2)$	$p < 0,05$
fze & atze	0,33	1,99	0,05
fre & atre	0,33	2,00	0,05
fin & atin	0,40	2,47	0,01
fob & atze	0,49	3,10	0,003

fze – forma samoświadomości zewnętrznej sytuacyjnej; atre – atrybucja odpowiedzialności refleksyjnej; fre – forma samoświadomości refleksyjnej sytuacyjnej; fin – forma samoświadomości indywidualnej sytuacyjnej; atin – atrybucja odpowiedzialności indywidualnej; atze – atrybucja odpowiedzialności zewnętrznej; fob – forma samoświadomości obronnej sytuacyjnej.

3. Dyskusja

Wyniki badań wskazują, że wywołane formy samoświadomości, z wyjątkiem samoświadomości obronnej, znacząco i istotnie statystycznie korelują z odpowiednimi atrybucjami. Oznacza to, że np. osobnicy o wyraźnej samoświadomości indywidualnej przypisują sobie więcej odpowiedzialności typu osobistego za wyrządzone szkody w opisanym historyjkach.

Jeśli chodzi o samoświadomość obronną, to nie łączy się ona z atrybucją obronną, ale z zewnętrzną, co jest zgodne z dotychczasowymi wynikami badań nad atrybucją obronną w służbie „ja” (Duval, Silvia, Lalwani, 2001). Wiele badań wskazuje, że gdy „ja” jest zagrożone, atrybucja jest nieadekwatna i przyczyny określonych zachowań negatywnych jednostka przypisuje innym ludziom lub czynnikom zewnętrznym. W naszym przypadku, jakkolwiek samoświadomość obronna wywołana sytuacyjnie nie koreluje znacząco ze samoświadomością obronną dyspozycyjną, można przyjąć, że istniałoby tu latentne powiązanie między tymi rodzajami samoświadomości.

Należy dodać, że w naszych badaniach nie uwzględniliśmy treści samoświadomości. Być może czynnik treści mógł wpływać na zaznaczenie zależności między samoświadomością sytuacyjną zewnętrzną a atrybucją zewnętrzną. W przyszłych badaniach tę zmienną należałoby ściśle kontrolować. W związku z powyż-

szym wyniki badań dotyczące atrybucji mogą wydawać się niekoherentne z wynikami dotyczącymi związku między wzbudzeniem sytuacyjnym a formami samoświadomości.

III. OGÓLNA DYSKUSJA

Nasze badania dotyczyły dwóch zagadnień, mianowicie związku między warunkami wywołującymi różne formy samoświadomości sytuacyjnej oraz zależności między formami samoświadomości sytuacyjnej a atrybucją odpowiedzialności.

Stwierdziliśmy znaczące i istotne korelacje między formami samoświadomości sytuacyjnej – indywidualnej i refleksyjnej – a odpowiednimi formami samoświadomości dyspozycyjnej mierzonej skróconą skalą form samoświadomości. Brak odpowiedniej korelacji w zakresie samoświadomości obronnej mógł mieć dwie przyczyny. Z jednej strony indagowanie osób badanych o ich trudności i niepowodzenia życiowe może wywołać niepokój, który może być zredukowany przez różnego rodzaju racjonalizacje. Trudno w tym miejscu określić, w jakim stopniu te racjonalizacje są adekwatne i wiarygodne. Z drugiej strony, można przyjąć, że adekwatne wywołanie samoświadomości obronnej powinno raczej odwoływać się nie do ogólnych sądów i poczuć, ale do aktualnych przeżyć związanych z niepowodzeniami. Korekta instrukcji powinna więc pójść w kierunku powiązania niepowodzeń z aktualnym niepokojem, w rodzaju: „Czy w związku ze swoimi życiowymi trudnościami aktualnie przeżywasz lęk i niepokój?” Również pytanie wywołujące samoświadomość zewnętrzną powinno w przyszłych badaniach ulec modyfikacji; chodzi o to, by dotyczyło ono konkretnych, aktualnych relacji i więzi społecznych, np. w rodzaju: „Czy aktualnie łączą cię silniejsze więzi z pewnymi osobami i grupami?”

Widzimy zatem, że słabe korelacje między formami obronnymi, zewnętrznymi a sytuacjami, a więc samoświadomością sytuacyjną i dyspozycyjną, mogą mieć źródła w metodologicznych uchybieniach i nieściśłościach.

Między samoświadomością wywołaną sytuacyjnie a atrybucją istnieją związki w zakresie trzech form, a mianowicie samoświadomości indywidualnej, zewnętrznej i refleksyjnej. Brak zależności między samoświadomością sytuacyjną obronną a samoświadomością dyspozycyjną obronną można wyjaśnić znanym mechanizmem atrybucji obronnej związanej z zagrożeniem „ja”. Przyjęcie funkcjonowania tej zależności prowadzi do złożonego problemu osobowościowego i przyjęcia istnienia trwałych dyspozycji samoświadomościowych. W wypadku

dyspozycyjnej samoświadomości obronnej można przyjąć, że nie reguluje ona bezpośrednio określonych zachowań typu obronnego, lecz wywołuje odmowę odpowiedzialności, co jest zgodne z wynikami wielu badań dotyczących atrybucji typu defensywnego.

Nasze badania ogólnie pozytywnie weryfikują twierdzenia teorii samoświadomości (CF), ukazując, że cztery formy samoświadomości są powiązane z określonymi sytuacjami i mają związek z procesami atrybucyjnymi. Równocześnie wskazują na potrzebę precyzyjnego dopracowania niektórych problemów merytorycznych i metodologicznych związanych z występowaniem sytuacyjnym formy samoświadomości obronnej i zewnętrznej. Podczas gdy w teorii atrybucji Duvala, Silvii i Lalwaniego (2001) czynnikiem zaburzającym równowagę i wywołującym procesy atrybucyjne są negatywne emocje (*attributing negative affect to self-targets self for action*, s. 85), w teorii CF podobną rolę odgrywa przejście informacji od treści zewnętrznych do wewnętrznych. Funkcjonowanie określonej informacji, np. o niepowodzeniu, szkodzie w treściach wewnętrznych bliższych „ja”, wywołuje większą autokoncentrację i stan napięcia. Napięcie to zredukowane jest przez tworzenie się samoświadomości obronnej i mechanizmów atrybucji obronnej, np. w rodzaju: sytuacja była trudna lub inni ludzie zawinili.

W sytuacji, gdy informacja zewnętrzna przejdzie do treści wewnętrznych i jest przetwarzana przez samoświadomość indywidualną, atrybucja może mieć charakter personalny. Możliwe jest też zatrzymanie informacji w treściach wewnętrznych i przetwarzanie jej w sposób zobiiektywizowany za pomocą samoświadomości zewnętrznej i refleksyjnej. W tym przypadku atrybucja ma charakter rzeczowy i analityczny.

Widzimy, że proces atrybucyjny przy uwzględnieniu treści wewnętrznych i zewnętrznych może mieć charakter bardziej złożony. W naszych badaniach nie braliśmy pod uwagę treści samoświadomości, jedynie ich formy. W przyszłych badaniach należy więc proces atrybucyjny poddać szerszej analizie i obok form uwzględnić treści wewnętrzne i zewnętrzne samoświadomości.

BIBLIOGRAFIA

- Carver, C. S., Scheier, M. F. (1981). *Attention and self-regulation: A control theory approach to human behavior*. New York: Springer-Verlag.
- Carver, C. S., Scheier, M. F. (1998). *On the self regulation of behavior*. New York: Cambridge University Press.

- Duval, T. S., Silvia, P. J., Lalwani, N. (2001). *Self-awareness & casual attribution: A dual systems theory*. Boston: Kluwer Academic Publisher.
- Duval, T. S., Wicklund, R. A. (1972). *A theory of objective self-awareness*. New York: Academic Press.
- Hewstone, M. (1989). *Casual attribution: From cognitive processes to cognitive beliefs*. Oxford: Basil Blackwell.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Jones, E. E., Harris, V. A. (1967). The attribution of attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 3, 1-24.
- Kelley, H. H. (1973). The processes of casual attribution. *American Psychologist*, 28, 107-128.
- Mills, J., Clark, M. S. (1982). Exchange and communal relationships. W: L. Wheeler (red.), *Review of personality and social psychology* (s. 121-144). Beverly Hills, CA: Sage.
- Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. W: L. Berkowitz (red.), *Advances in experimental social psychology* (s. 174-221). New York: Academic Press.
- Zaborowski, Z. (1989). *Psychospołeczne problemy samoświadomości*. Warszawa: PWN.
- Zaborowski, Z. (2000). *Teoria treści i form samoświadomości*. Warszawa: Żak.
- Zaborowski, Z. (2002). *Człowiek, jego świat i życie. Próba integracji*. Warszawa: Żak.
- Zaborowski, Z., Oleszkiewicz, A. (1988). For the wider context of self-awareness analysis. *Polish Psychological Bulletin*, 2, 65-75.
- Zaborowski, Z., Ślaski, S. (2004). Contents and forms theory of self-awareness. *Imagination, Cognition and Personalisty*, 23, 99-119.

THE ASSOCIATIONS OF SELF-AWARENESS FORMS WITH SITUATIONS AND THEIR IMPACT ON ATTRIBUTION

S u m m a r y

The self-awareness theory (CF) developed by Zaborowski makes a distinction between self-awareness content and its processing forms or modes. The content is divided into external and internal one, and can be processed in any of four self-awareness forms: individual, defensive, outer and reflective. Self-awareness operates in a dynamical way, and is functional with respect to personality and external conditions. The forms of self-awareness organize, order and integrate the self-awareness content and in doing so they influence behavior. This paper shows the relationships between the CF theory (reflective, individual, external form) and attribution.

Key words: self-awareness, attribution.